

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата мистецтвознавства, доцента,
завідувача кафедри дизайну інтер'єру і меблів
Київського національного університету технологій та дизайну

Косенка Данила Юрійовича

на дисертацію БУЛАТОВА Валерія Анатолійовича
«ІНКЛЮЗИВНИЙ ДИЗАЙН: ЕРГОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ТА ОБРАЗНО-ПРОЄКТНІ РІШЕННЯ»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 022 «Дизайн»

галузі знань 02 Культура і мистецтво

Актуальність теми дослідження

Інклюзивний дизайн як комплексна художньо-проектна практика є відносно новим явищем, що перебуває у процесі активного розвитку. Дослідження засобів створення середовища, що забезпечує рівні можливості для всіх верств населення, вже дає важливі результати, що впроваджуються в практику просторового дизайн-проектування в світі та в Україні зокрема. Втім, різноманітність та різноплановість цих результатів, дискусійність багатьох практичних втілень вимагає комплексних узагальнень, в першу чергу з позицій теорії дизайну. Особливо нагальним видається це питання в умовах війни, що спричиняє збільшення кількості людей з інвалідністю – не лише фізичною, але і з ментальними порушеннями. Рівний доступ всіх членів суспільства до різноманітних суспільних благ через формування інклюзивного предметно-просторового середовища є однією з найважливіших тем, що обговорюються сьогодні як у фахових колах, так і в ширших аудиторіях. Втім, визначальними в цих дослідженнях залишаються ергономічні аспекти, що стосуються фізичних параметрів інклюзивного середовища. Тому можна стверджувати, що представлене в рецензованій роботі поєднання ергономічних та образно-естетичних підходів, властиве саме дизайну, є безперечно актуальним та перспективним напрямком дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Основні результати дисертаційного дослідження обґрунтовано використанням сучасних методів на основі аналізу як значного фактичного матеріалу в сфері дизайну інклюзивного середовища, так і фундаментальних та прикладних теоретичних праць вітчизняних та світових вчених. Актуальність теми, мету та завдання роботи, об'єкт та предмет дослідження сформульовано чітко та послідовно, новизну та практичне значення результатів переконливо сформульовано та обґрунтовано. Дисертація є цілісним, послідовним, добре структурованим комплексним дослідженням заявленої проблеми, що дозволило отримати нові значущі результати.

Оцінка структури та змісту дисертації

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (12 підрозділів), висновків, списку використаних джерел (254 поз.) і додатків (на 99 стор.). Загальний обсяг роботи становить 283 сторінки, з яких основного тексту – 137 сторінок.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та завдання, об'єкт, предмет, теоретичну основу, методи та межі дослідження, визначено наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Уточнено особистий внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві, надано інформацію про апробацію та публікації результатів дослідження.

У першому розділі проаналізовано стан наукової розробки теми. Виявлено основні аспекти дослідження проблеми інклюзивного дизайну, зокрема питання його еволюції, змісту концепції інклюзивності, стратегій та методів інклюзивного дизайну, можливостей його застосування в різних сферах, світових тенденцій в інклюзивному дизайні, перспектив його розвитку. Визначено та узагальнено джерельну базу та методи дослідження. Окреслено такі групи джерел, як міждисциплінарні дослідження феномену інклюзивного дизайну, праці з історії інклюзивного дизайну, фото-відео та проєктні матеріали продуктів інклюзивного дизайну, веб-сторінки фахівців з інклюзивного дизайну, а також особисті бесіди та інтерв'ю, проведені автором роботи. Опрацьована джерельна база повною мірою охоплює різноманітні аспекти теорії та практики інклюзивного дизайну та є надійною основою для вирішення поставлених у роботі завдань. Запропоновані

автором методи досліджень в рамках системного підходу, зокрема ретроспективний, історико-порівняльний та історико-хронологічний аналіз, типологічний аналіз, семантичний аналіз тощо визначають структуру дослідження та забезпечують достовірність його результатів. Уточнено термінологічно-понятійний апарат дослідження, зокрема надано визначення таких ключових понять як інклюзивність, інклюзивне середовище, доступність та такі її різновиди, як фізична, когнітивна, інформаційна, сенсорна доступність та інші.

У другому розділі розглянуто розвиток інклюзивного дизайну як практики та як теоретичної концепції. Визначено такі етапи розвитку інклюзивного дизайну, як період формування передумов (до 1950-го р.), ранні концепції (1950–1970-ті рр.), розвиток принципів (1980–1990 рр.) та період застосування та поширення (з 2000 р. і дотепер). Із залученням широкого історичного матеріалу охарактеризовано появу та розвиток продуктів, призначених для людей з інвалідністю та іншими обмеженнями соціалізації, від часів античності до XX ст. Виявлено, що перші спроби створення продуктів універсального дизайну, призначених для всіх користувачів незалежно від їхніх здатностей та обмежень, припадають на 1950–1960-ті рр., що поступово призводить до змін як у проєктній практиці, так і в нормуванні предметно-просторового середовища. Період 1980–1990-х рр. охарактеризовано через дослідження суспільного руху за універсальну доступність простору, зокрема через формулювання поняття «інклюзивний дизайн», вдосконалення засобів індивідуальної мобільності, впровадження засобів доступності для людей з інвалідністю в публічні простори. Початок сучасного етапу розвитку інклюзивного дизайну пов'язано з прийняттям Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, що стало вагомим чинником формування інклюзивного середовища в багатьох країнах світу. На цьому етапі сформульовано основні аспекти інклюзивного дизайну, такі як транспортна, архітектурна, цифрова інклюзія. Окрему увагу приділено розвитку інклюзивного дизайну в Україні, що став можливим із здобуттям незалежності, та особливо з початком євроінтеграції. Запропоновано типологію продуктів інклюзивного дизайну, що включає три основні категорії: дизайн продуктів для покращення фізичної доступності; дизайн продуктів для покращення інформаційної доступності; дизайн засобів тактильної навігації в інклюзивному середовищі; кожна з цих категорій детально проаналізована та охарактеризована за визначальними ознаками.

Третій розділ роботи присвячено виявленню нових можливостей та підходів в інклюзивному дизайні. Досліджено та узагальнено інноваційні підходи до розробки продуктів інклюзивного дизайну. Зокрема, виявлено

такі підходи, як поєднання естетичності та ергономічності, інновації в текстурах та матеріалах, інновації в інтерфейсах, інновації в дизайні простору. Охарактеризовано сучасні тенденції інклюзивного дизайну середовища, зокрема естетичність, функціональність та ергономічність. Виділено такі аспекти сучасної естетики інклюзивного дизайну, як універсальність краси, емоційна глибина, культурна чутливість та природні мотиви. Виявлено перспективи розвитку інклюзивного дизайну середовища. Охарактеризовано такі перспективні напрями розвитку інклюзивного дизайну, як індивідуальність та різноманітність, культурна чутливість, символіка та іконографія, нові технології та матеріали та зв'язок з природою.

Висновки дослідження відображають його основні результати.

Отже, зміст дисертації В. Булатова відповідає меті та завданням роботи та належним чином відображений у висновках. Наукова обґрунтованість та достовірність основних положень роботи забезпечена широкою та різноманітною джерельною базою, адекватним вибором методів дослідження, послідовним та логічним викладом матеріалу дослідження.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні ергономічних аспектів при формуванні художньо-проектних рішень продуктів та об'єктів предметно-просторового середовища у сфері інклюзивного дизайну для людей з інвалідністю.

Дисертантом вперше розроблено класифікацію етапів розвитку інклюзивного дизайну в хронологічних межах дослідження XX-XXI століть; здійснено узагальнення характеристик продуктів інклюзивного середовища, розроблено їх типологію за такими категоріями: дизайн продуктів для покращення фізичної доступності, дизайн продуктів для покращення інформаційної доступності, дизайн засобів тактильної навігації в інклюзивному середовищі; систематизовано інновації в розробці продуктів інклюзивного дизайну для людей з інвалідністю; охарактеризовано світові тенденції сучасного інклюзивного дизайну середовища; сформульовано перспективні напрями інклюзивного дизайну середовища. Автором узагальнено типологію підходів, що застосовуються в інклюзивному дизайні середовища, сучасних та перспективних тенденцій в інклюзивному дизайні.

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею. В роботі не виявлено ознак порушення академічної доброчесності. Використані ідеї, результати, схеми, фото та матеріали сайтів, тексти інших авторів мають

належні покликання на відповідне джерело. Представлена дисертація є самостійною роботою, здійсненою в галузі мистецтвознавства.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях

Основні наукові результати дисертації висвітлені у 15 наукових публікаціях (5 – одноосібних, решта у співавторстві), з них 7 – у фахових наукових виданнях України категорії «Б», 7 статей у закордонних виданнях, які входять до міжнародних науко-метричних баз Scopus та/або Web of Science Core Collection, розділі колективної монографії, виданої мовою країни Європейського союзу. Публікацій, що додатково відображають результати роботи та засвідчують її апробацію, 13. Особистий внесок здобувача у працях, які опубліковано у співавторстві, такий: постановка завдання, систематизація передумов та проведення теоретичних досліджень, узагальнення результатів, формулювання висновків. В цілому, наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, повністю висвітлені у наукових публікаціях та відповідають вимогам п. 8-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р.

Практичне значення і впровадження результатів дослідження

Практичне значення дисертації полягає в узагальненні світового та українського досвіду у галузі розробки продуктів інклюзивного дизайну, їх ергономічних аспектів та художньо-проектних рішень; збагаченні вихідної бази даних для подальших досліджень, які можуть бути використані дизайнерами для створення мистецьких проєктів інклюзивної доступності згідно з вимогами сучасного ергодизайну. Означені у дисертації наукові визначення та матеріали можуть бути використані в наукових дослідженнях з формування предметно-просторового середовища для людей з інвалідністю, у тому числі, інтер'єрного та ландшафтного дизайну тощо; у підготовці методичних розробок і посібників у межах навчальних курсів в освітній сфері. Наукові результати проведених досліджень впроваджено в освітній процес ПВНЗ «Український гуманітарний інститут» (авторський курс «Інклюзивний дизайн»). Розроблено та втілено проєкт доступного простору на базі ПВНЗ «Український гуманітарний інститут» для здобувачів з особливими освітніми потребами. Впроваджено рекомендації щодо

покращення доступного цифрового середовища для людей з інвалідністю в дизайнерській компанії ТОВ «ДіпВіжн Маркетинг». Впроваджено методики популяризації інклюзивного дизайну в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна в межах дисципліни «Нові тенденції в журналістиці».

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Попри загальну позитивну оцінку роботи, слід висловити деякі зауваження і побажання:

1. Як справедливо зазначає автор, теорія інклюзивного дизайну перебуває в процесі розвитку; вочевидь це стосується також і термінології. Вдосконалення термінологічного апарату галузі слід було б визначити як одне із завдань дослідження. Автор використовує в роботі як загальновизнані на сьогодні поняття, так і вводить нові чи досі маловживані, такі як «образно-проектні» та «образно-творчі рішення», «ергодизайн інклюзії», «продукт доступності»; втім, зміст цих термінів не розкрито, а використання не обґрунтовано в тексті роботи; натомість в підрозділі 1.3. «Понятійно-термінологічний апарат дослідження» переважно наведено загальноприйняті визначення усталених термінів, таких як «доступність», «універсальний дизайн» тощо. До цього ж зауваження можна віднести непослідовність автора у використанні «мови інклюзивності». Наприклад, в роботі вживається як термін «крісло колісне», так і терміни «інвалідне крісло», «інвалідний візок», що вважаються неінклюзивними; як поняття «людина з інвалідністю», так і «людина з особливими потребами», «з обмеженими можливостями» чи навіть «з обмеженими властивостями», що поза вузьким контекстом вважаються некоректними. Так, «мова інклюзивності» сама на сьогодні є предметом дискусії, але саме це вимагає особливої уваги до обґрунтованості вживання відповідних термінологічних конструкцій.

2. Автором залучено значний обсяг фактичного матеріалу, проаналізовано велику кількість продуктів інклюзивного дизайну, що проілюстровано в додатках. Втім слід зауважити розпорошеність аналізу практики дизайну по всьому тексту другого та третього розділів, що також позначилось на ускладненій структурі додатків В-Д. Так, наприклад, в додатку В наведено зокрема приклади дизайну крісел колісних (Рис. В.19–В.20), інклюзивних елементів транспортної та міської інфраструктури (рис. В.17–В.18, В.26–В.28, В.33) тощо; далі ілюстрації аналогічних продуктів наведено в додатку Г (наприклад, рис. Г.3–Г.5) та у додатку Д (наприклад, рис. Д.1–Д.3, Д.7–Д.10). Бажано було б сконцентрувати аналіз

практики в межах другого розділу, включаючи сучасні та перспективні продукти, а у формулюванні результатів третього розділу лише посилались на відповідний аналіз.

3. Слід також зауважити подекуди емоційний стиль викладу матеріалу, що в описах дизайн-продуктів нерідко межує з рекламним. Такі вислови, як «вражає особливість декору» (с. 88), «дарують відчуття легкості та свободи» (с. 91), «забезпечує неперевершену міцність та довговічність» (с. 107) тощо навряд чи є доречними в академічному тексті.

Втім, висловлені зауваження не є визначальними, не ставлять під сумнів основні результати роботи, мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи В. А. Булатова.

Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії»

Дисертаційна робота **Валерія Анатолійовича Булатова** на тему «Інклюзивний дизайн: ергономічні аспекти та образно-проектні рішення» відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п. 29 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» №261 від 23.03.2016 р. зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 р., а також п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44. Робота є самостійною науковою працею, виконана з дотриманням академічної доброчесності. Сформульовані в роботі наукові положення і отримані теоретичні та практичні результати є актуальними, достовірними, підтверджують особистий внесок здобувача.

Загальний висновок

Дисертаційна робота **Валерія Анатолійовича Булатова** – здобувача ступеня доктор філософії на тему «Інклюзивний дизайн: ергономічні аспекти

та образно-проектні рішення» виконана на достатньому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності, є завершеним науковим дослідженням, сукупність теоретичних і практичних результатів якого розв'язує важливе наукове завдання щодо створення інклюзивного дизайну середовища та має вагоме значення для мистецтвознавчої науки. Слід відзначити великий обсяг залученого матеріалу, актуальність поставлених завдань, послідовність та результативність їх вирішення.

Таким чином можна стверджувати, що дисертаційна робота Валерія Анатолійовича Булатова, представлена на здобуття ступеню доктора філософії за спеціальністю 022 Дизайн, за науковим рівнем та практичною значущістю, змістом та оформленням повністю відповідає «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44. Здобувач Булатов Валерій Анатолійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 022 Дизайн в галузі знань 02 Культура і мистецтво.

Рецензент:

**кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри дизайну інтер'єру і меблів
Київського національного
університету технологій та дизайну**

Данило КОСЕНКО

Підпис *Косенко Данило*
засвідчую
Зав. КАНЦ *[Signature]*

